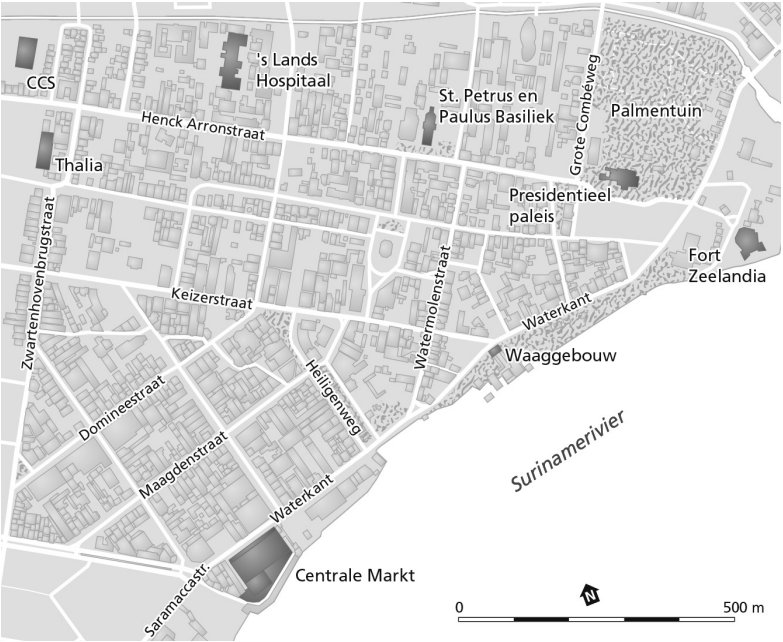

VOORAF

‘Oma Fansi ga niet weg! Laat me niet alleen!’ Het gehuil van mijn achternicht klonk hartverscheurend. Ze was in zwart-wit gekleed, zoals bijna alle familieleden rond het graf. In de kist lag oma. Haar grijze kroeshaar was zorgvuldig gevlochten, mijn tantes hadden een mooie jurk voor haar uitgezocht. Ik was elf. We stonden op een begraafplaats in Eindhoven, het miezerde.

Mijn Surinaamse oma heette Fancelyne Evelyne Cummings. Vrijwel iedereen noemde haar Fansi. Mijn tweede voornaam Evelyne dank ik aan haar, maar toen oma stierf kende ik haar nauwelijks. Ze was in 1970 naar Nederland gekomen vanwege een aan-doening aan haar ogen, ook de Hollandse arts kon haar jammer genoeg niet beter maken. Waarom ze niet terugkeerde naar Suriname wist ik niet. Ze woonde afwisselend bij twee van haar dochters en soms ging ze op logeerronde bij haar andere kinderen; mijn ooms en tantes woonden op één na in Nederland. Bij ons kreeg oma de slaapkamer van mijn ouders, die was met schuifdeuren gescheiden van de woonkamer. Oma sprak met ons nooit over Suriname. Mijn Hollandse moeder at graag aardappelen, oma lustte iedere dag rijst. Oma maakte vroeg in de avond Ovomaltine, ze prevelde het Onzevader en stapte in bed. De tv moest zacht.

Na een jaar of drie verhuisde ze naar een bejaardentehuis in Eindhoven. De directie verwelkomde haar hartelijk, oma was hun eerste Surinaamse. We bezochten haar een paar keer per jaar, voor ons vanuit Amsterdam een hele onderneming. Mijn vader

Wim reed een okergele Opel Kadett, mijn broer en ik duwden die op koude ochtenden aan, harder dan tachtig lukte niet.

‘Oma?’ Oma zat te dommelen in haar stoel, het was warm in haar kamer. Pa rookte een sigaartje op de gang, mijn broer hield hem gezelschap. Ma was op zoek gegaan naar een vaas. Ik was alleen met oma. Een verzorgster kwam binnen en zette een dienblad neer. ‘Hallo!’ zei ze. Naast een tuimelbeker lagen op een bord in dobbelsteentjes gesneden stukjes brood. Oma schrok op, ze was nu bijna blind. Toch hadden haar ronde, bruine wangen nog maar nauwelijks rimpels. Ze droeg steunkousen om haar opgezette benen. ‘Een tropenziekte, komt door een muskiet,’ had mijn vader me een keer uitgelegd; hij zei altijd muskiet in plaats van mug. ‘Uw kleindochter gaat u voeren,’ zei de verzorgster op luide toon. ‘Tot strakjes.’ Het was opeens erg stil in de kamer. Oma rook naar menthol. Ik wist nooit zo goed wat ik tegen haar moest zeggen. Als ze bij ons logeerde, speelde ze graag domino. Als ik uit school kwam, lag het spel al klaar, meestal liet ik haar winnen. ‘Oma kijk, brood met kaas. Lekker!’ Ik hield een stukje tegen haar lippen. De kaas viel terug op het bord.

Ik keek om me heen. In oma’s kamer stonden een kastje, een bed en een ronde tafel met vier stoelen. Mijn tante Gladys had die meubels gekocht, oma had uit Suriname alleen een koffer meegenomen. Mijn vader hield zich wat afzijdig, vond zichzelf geen familieman.

Het telefoontje kwam overdag. Mama ving ons op uit school. ‘Julie oma is overleden.’ Pa streek beduusd over zijn haar. Tante Gladys had de uitvaart doortastend geregeld. Oma was rooms-katholiek. In de kerk kregen we een gedenkkaartje met een tekst van Franciscus van Assisi, de heilige van de armen. Oma was vroeger wasvrouw geweest. Mijn vader, oom Frank en twee neven dansten

op z'n Surinaams met de kist, oma's ziel mocht niet mee het graf in. 's Avonds schreef ik in mijn dagboek: *Lieve Lizzy, vandaag was oma's begrafenis. Ik moest bloemen dragen. Ze heette Fancelyne.* Meer had ik er blijkbaar niet over te melden. Het weekend erop vertrok mijn vader in een gehuurd bestelbusje naar Eindhoven. Hij keerde terug met oma's tafel en stoelen; onze voorkamer leek opeens klein. Papa ging aan oma's tafel zitten, wreef over een knoest in het blad en zei: 'Zo.'

Zestien jaar later, in 1995, reisde ik mijn vriend achterna naar Suriname. Hij had er een baan gevonden. Ik had een opdracht op zak om een reisgids over het land te schrijven, van Suriname wist ik toen nog maar weinig. In de nieuwe omgeving bleek onze liefde niet te beklijven. Teruggaan naar Nederland kon altijd nog, dacht ik. Ik bleef, ontmoette een nieuwe liefde en stichtte er een gezin. Geregeld moest ik aan oma denken, ze was mijn directe lijn met Suriname. Vond ik het dagelijks leven in Suriname soms lastig, ik had vrijwillig voor het bestaan in een ontwikkelingsland gekozen. In oma's tijd was Suriname nog een kolonie van Nederland. Zij had er met haar kinderen vrijwel alleen voor gestaan en dat met slechts een lagereschooldiploma op zak. Hoe had ze het in hemelsnaam gerooid? Sterker nog: wie was oma?

Ik begon me in haar leven te verdiepen. Oma was niet gehuwd. Ze kreeg uit verschillende relaties negen kinderen: vier jongens en vijf meisjes. Albert, Jet, John, Rika, Carmen, Wim, Franklin, Gladys en Mildred. John overleed jong. Ze leefde grotendeels gescheiden van hun vaders en voorzag in de kost door de was te doen voor welgestelde blanke en gekleurde families in Paramaribo. Een armoedig bestaan, oma maakte de crisisjaren dertig mee. De tijden waren hard. Bijna al haar kinderen vertrokken in de jaren

zestig voor studie en werk naar Nederland, het verre, vrijwel onbekende moederland. Van terugkeer naar het verpauperde Suriname was geen sprake. Twee van mijn tantes gingen in de verpleging, één in het onderwijs, mijn vader kreeg een baan als chauffeur bij de gemeente Amsterdam. Franklin zou als enige gaan studeren.

Mijn vader had me weinig over zijn jeugd verteld, mijn ooms en tantes ook niet over die van hen. Bovendien, ik zag ze zelden. Behalve de jaarlijkse kerstkaart leek er ook onderling weinig contact. Suriname was ver en vergeten. Was dat met opzet? vroeg ik me af. Hoe kon een gezin dat in Suriname zo op een kluitje had geleefd in Nederland zo uiteen zijn gevallen? Waarom leek er een gat te zitten tussen toen en nu?

Ik besloot mijn ooms en tantes te interviewen. Ik wilde weten welke herinneringen aan hun jeugd zij koesterden. En welke zij liever vergaten. Welke invloed had oma gehad op hun verdere leven in Nederland? Voelden zij zich door hun achtergrond gemotiveerd of werkte die afkomst juist averechts? En hoe was het toen moeder in Nederland opeens met een koffer op de stoep stond?

Maar wilden mijn ooms en tantes wel meewerken? Mijn vader leefde niet meer. Ik zou zijn broers en zussen naar hem vragen, en ik kon putten uit wat mijn moeder van hem wist. Ik trok de stoute schoenen aan en begon bij mijn oudste oom in Suriname, oom Albert.

En dan legde ik mezelf nog een opdracht op: oma's leven en het mijne bevatten overeenkomsten. Zij was bijna zeventig toen ze naar Nederland vertrok, ik nog geen dertig toen ik naar Suriname verhuisde. Waar kwamen onze belevenissen overeen en waar verschilden ze? Wat was er in Suriname door de tijd heen veranderd? En wat is er verbazingwekkend hetzelfde gebleven?

Voor hier nog dit. Ik ben me ervan bewust dat de correcte term voor 'slaaf' tegenwoordig is 'tot slaaf gemaakte'. Ook het woord 'neger' is *not done anymore* en de term 'creool' verschuift naar Afro-Surinamer. Echter, mijn ooms en tantes hebben deze woorden hun hele leven gebruikt. Hun met terugwerkende kracht andere woorden in de mond leggen leek mij niet juist.

NAAR NICKERIE, 1993

In het najaar van 1993 reisde ik voor het eerst naar Suriname. Alvorens me in het geboorteland van mijn vader te vestigen, wilde ik er rondkijken. Het liefst alleen, mijn ervaringen moesten vooral de mijne zijn. Ik had mijn reis zo goed mogelijk voorbereid. Ik was bij Astrid thuis geweest, mijn Surinaamse vriendin. Astrid woonde nog bij haar moeder, het rook er lekker naar eten. ‘Wat ga je in Suriname doen?’ vroeg Astrid en nam me onderzoekend op. Ze was er zelf niet lang geleden geweest. ‘Gewoon, rondkijken,’ zei ik. Foto’s van het land had ik nooit gezien, alleen kiekjes van verwanten, onder wie oma, gekleed in stijf gestreken katoen. Probeerde ik Sranantongo te praten, dan zei mijn vader: ‘Praat behoorlijk.’ Op school was Suriname ondanks ruim driehonderd jaar Nederlandse overheersing al helemaal nooit aan bod gekomen. Daarnaast was mijn eigen kennismaking met Surinaamse aangelegenheden beperkt. Toen we net op de middelbare school zaten, had Astrid me een keer meegenomen naar een feestje in de Bijlmer. Het zaaltje op de begane grond van een flatgebouw was vol donkere mensen. Vrouwen droegen jurken die om hun volle lichamen spanden, mannen broeken met scherpe vouwen in de pijpen. Een bandje speelde *bigi poku* en in een hoek was warme worst verkrijgbaar. Ik volgde Astrid op de voet: mijn huid mocht van een koffie-met-melkkleur zijn, vanbinnen was ik een *bakra*, een blanke. En iets aan de uitbundigheid van de feestgangers boezemde me een lichte angst in, alsof feestvieren van levensbelang was.

Astrid en ik stonden ook samen op het Museumplein vlak bij onze school in december 1982. Een Surinaamse groepering richtte er kruizen op vanwege de Decembermoorden; de militairen in Suriname hadden vijftien prominente, kritische burgers omgebracht. Astrid was naar de kruizen toegelopen, ik had me omgekeerd in de richting van de tram: het was me te ver van mijn bed.

Zeven jaar later kreeg ik naast mijn studie een baantje op Schiphol. Ik liep mee met een collega, we checkten passagiers in voor vlucht PY764 van Surinam Airways. De passagiers sjouwden met uitpuilende tassen en met auto-onderdelen als bumpers en banden: het was crisis in Suriname. Tegen vertrektijd hielpen we bij de gate. Twee stewardessen wuifden naar ons van achter een vliegtuigraampje, we zwaaiden uitbundig terug. De volgende dag hoorde ik het op de radio: vlucht PY764 was kort voor landing in Suriname gecrasht. De voltallige crew was omgekomen, ook een groot aantal passagiers, onder wie voetballers van het Kleurrijk Elftal en leden van de Draver Boys, het muziekbondje dat de wedstrijden muzikaal zou omlijsten. Slechts elf passagiers hadden de ramp overleefd, en een hond die de reddingwerkers Lucky noemden. Het nieuws kwam hard bij me aan. Ik herinnerde me het jongetje dat bij het inchecken op de weegschaal was gaan staan en een oude vrouw die niets van haar boardingpass had begrepen. Op Schiphol werd een rouwkamer ingericht. Het gehuil van de bezoekers sneed door merg en been. Ik maakte me nuttig, legde het condoleanceregister recht, schikte bloemen in een vaas. Ik voelde me betrokken, meer dan ik met droge ogen kon uitleggen.

Mijn eerste aankomst op Zanderij, zoals de luchthaven in Suriname officieus wordt genoemd, was een ervaring. Zanderij ligt midden in de savanne. Een gebied van wit zand, begroeid met

grassen; er loopt een donkere kreek doorheen. Vanuit de lucht bood de strook asfalt van de landingsbaan een verlaten aanblik. Formeel heette Zanderij de Johan Adolf Pengel luchthaven, naar een belangrijke politicus. Voor Suriname vormde tweemaal per week de vlucht uit Holland de voornaamste levenslijn met de buitenwereld. In het krappe luchthavengebouw verspreidden plafondventilators een verstikkende warmte. De passagiers duwden en drongen, ik zag geen andere toeristen. Astrid had me raad gegeven: 'Verstop je geld tussen je kleren of in je schoenen, anders moet je alles ter plekke wisselen tegen een woekerkoers van een op een.' Ik had haar advies ter harte genomen. Mijn geld plakte op mijn huid. De immigratieambtenaar bekeek langdurig mijn paspoort. Het zweet brak me uit. Met een autoritaire knik gebaarde hij me door te lopen.

Bob en Joyce, de ouders van mijn vriend, stonden bij het parkeerterrein op me te wachten. Ze waren een halfjaar geleden naar Suriname geremigreerd, na bijna dertig jaar in Nederland te hebben gewoond. Hun geboorteland trok aan hen. We omhelsden elkaar. Bob nam mijn koffer over en laadde die in zijn terreinwagen. Ik mocht voorin zitten, we draaiden de raampjes open. Bob stuurde met één arm op het portier geroutineerd de tweebaansweg op naar de stad. In Suriname wordt links gereden, het sterk verouderde wagenpark kwam uit Nederland en dus met het stuur aan de verkeerde kant. In het wegdek zaten kraters van gaten, Bob reed er soepel omheen. Joyce tikte op mijn schouder en wees naar links. 'Daarachter ligt Colakreek, je kunt er zwemmen maar veel is het niet meer.' Ik had van Colakreek gehoord, de voormalige badplaats van tijdens de Tweede Wereldoorlog op Zanderij gelegerde Amerikanen. Het water van Colakreek was vrijwel zwart, als te lang getrokken thee. Naar ik had begrepen lag niet ver vandaan nog altijd het vliegtuigwrak van vlucht 17764, overwoekerd ongetwijfeld. Ik vroeg er niet naar, de herinnering aan de

ramp deed me pijn. Bob tikte verontwaardigd op het stuur, in de opmerking van Joyce moest hij kritiek hebben bespeurd. 'Joyce, dít is nu je land!' zei hij. Ze leunde zwijgend tegen de achterbank.

Het was laat in de middag, de savanne baadde in een zacht roze licht. De temperatuur was lauwwarm en de lucht vochtig, van hoopjes smeulende bladeren langs de weg drong een prikkelende geur de auto binnen. Aan weerszijden van een bruggetje strekte zich een moerassig gebied uit. Grassen groeiden uit donker water, koel ongetwijfeld. Op het oppervlak dreven enorme bladeren, als pannenkoeken zo groot. We passeerden huisjes van planken. Oma moest in min of meer zo'n huis hebben gewoond, dacht ik. Die gedachte ontleende ik aan een foto van oma zittend aan tafel, de wand achter haar van hout. Het idee van roots zoeken was me altijd vreemd geweest, nu begon er iets in me te ontwaken. 'Lelydorp,' zei Bob toen we over een serie verkeersdrempels deinden. Ik zag eetstandjes, *warungs*, de luiken waren dicht. Om de uitspanningen lagen plastic zakjes, er scharrelden schurftige honden tussen. De duisternis viel abrupt, alsof iemand het licht uitdeed. Over het Saramaccakanaal reden we Paramaribo binnen. De schaarse verlichting kwam van lantaarnpalen, die in een wirwar van kabels met elkaar verbonden waren. Straten zonder bomen, tralies voor winkelruiten. Vervelozende panden. Er liep geen kip op straat.

Ik was vaker in de tropen geweest, toch was de impact van Suriname op mij groot. Paramaribo bleek een dorp, er werd Nederlands gesproken. Ik wilde de eerste dagen graag op mezelf zijn; de receptioniste van het hotel reageerde herkenkend op mijn achternaam. Opa Prince, die ik nooit had gekend, bleek er een tijdje als banketbakker te hebben gewerkt. 's Avonds aan het zwembad kreeg ik een drankje *on the house* aangeboden: ik hoorde er per slot van rekening een beetje bij. En er waren meer van dat soort

thuiskomstervaringen. Omdat mijn vader in Suriname was geboren, mocht ook ik me als 'landskind' bij de vreemdelingenpolitie in de korte rij voegen. En ik bezocht oom Albert, mijn vaders oudste broer, die ik niet eerder had ontmoet.

Oom Albert woonde in Livorno, een volkswijk. Ik nam een taxi ernaartoe. Op de aangeharkte woonerven speelden kinderen op blote voeten. De taxi hobbelde over een tegelpad. Links in het gras stond een paard te grazen. Een hoge palmboom markeerde het perceel van mijn oom en tante. Tot mijn opluchting was hun huis van steen en het stond goed in de verf. Mijn oom kwam naar buiten. Hij leek op oma, vond ik. Lichtbruine huid, een zacht, rond gezicht. 'Nicht uit Hol-land!' zei hij en spreidde gastvrij zijn armen. Mijn oom bleek te stotteren, hij was klein van stuk, ik boog me naar hem voorover. Tante Eliene, zijn vrouw, stond vlak achter hem en gaf me een hand. Ze schoof een jongen van een jaar of vijf naar voren. 'Gilly, groet netjes!' zei ze streng. Vanuit een deuropening zag ik de ogen van een jonge vrouw op me gericht. Mijn tante legde uit: 'Gilly is de zoon van Claudia' en ze wees naar de jonge vrouw. 'Claudia is een kweekje, toch?' verduidelijkte ze. Ik was gewend geraakt aan het stopwoordje toch, van het begrip kweekje had ik gehoord. Het opnemen van *kwekipikin*, kweekjes of pleegkinderen, was vooral een creools gebruik. Het systeem kwam in zwang na de afschaffing van de slavernij, er hingen toen veel arme kinderen in Paramaribo rond. Voor de voormalige plantageslaven was in de stad onvoldoende werk. Er bestond leerplicht, maar ouders hadden geen geld voor kleding en boeken. Wie kon, bracht zijn kinderen onder bij gezinnen die het goed hadden. Die opvang had een los karakter, ouders haalden hun kinderen soms na jaren weer op. Als tegenprestatie moesten de kinderen huishoudelijke taken verrichten. Het verbaasde me dat het systeem nog altijd in zwang was.

Het was één uur 's middags. We volgden Claudia de keuken in,

het rook er naar gebakken vis. Oom Albert, tante Eliene en ik namen plaats aan de keukentafel, Gilly liet zich op de grond zakken. Het jongetje leek op zijn moeder; over zijn vader was niks gezegd. Vaders deden er in Suriname kennelijk minder toe. Ook in mijn familie stonden vrouwen centraal. Oom Albert bleek de harde schijf van onze familie. ‘Vertel, wanneer zijn je ouders getrouwd?’ vroeg hij me uitdagend. Ik noemde aarzelend het jaartal, hij voegde er de datum aan toe. ‘En,’ zei hij met opgeheven vinger, ‘als moesje nog had geleefd, jouw oma Fansi, dan was ze vandaag de dag achtentachtig jaar!’ Mijn tante onderbrak hem. ‘Albert, je vermoet die vrouw, kom uitscheppen.’ Ze lichtte een doek van de schalen die Claudia op het aanrecht had klaargezet, wenkte me en wees op zoete aardappelen. ‘Dit ken je niet van Holland, *no?*’ Ik kende de aardvruchten wel, mijn vader kocht ze bij de toko op de markt. Hij hield ervan in het weekend te koken en dan altijd vroeg op de dag. Hij had me nooit verteld waarom, pas in Suriname begreep ik dat vroeg koken de gewoonte was. Mijn vader had ook zelden met ons de maaltijd gedeeld. Toen ik hem er eens naar vroeg zei hij: ‘Eten doe je niet met de klok.’ Ook dat was een Surinaamse gewoonte. ‘Ziet er lekker uit,’ zei ik tegen Claudia. Ze knikte verlegen.

Tante Eliene vertelde dat ze als serveerster in hotel Torarica had gewerkt. ‘Nog met je opa Prince,’ vervolgde ze. ‘Prince was berucht, je moest het niet wagen zomaar in zijn keuken te komen, dan sleep hij zijn messen.’

Met Bob en Joyce had ik het zestigerjaren hotel bezocht, het gold nog altijd als een bolwerk van luxe. Bob kwam er op zijn gympen dan ook niet in. Joyce en ik maakten een ronde door de lobby. Kroonluchters. Tussen bewerkte wandpanelen bevond zich de entree naar een casino. Langs het zwembad lagen hotelgasten roodverbrand op bedden. Qua luxe kon je het met Torarica waarschijnlijk niet beter treffen, toch was de landelijke malaise ook hier niet